

UPOTREBA PERFEKTIVNOG PREZENTA U ZNAČENJU
SADAŠNOSTI U RUSKOM, HRVATSKOSRPSKOM I
OSTALIM SLAVENSKIM JEZICIMA (?)

DOJČIL VOJVODIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 808.1-56:808.2-56
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1988-02-01

Da li slavenski perfektivni prezent može imati značenje sadašnjosti ili ne može, pitanje je na koje niz lingvista (naročito poslije F. Miklosiča, koji je ustvrdio da svršeni vid ne ide sa sadašnjim vremenom) pokušava dati argumentirani odgovor. Ponudeni odgovori najčešće su izazivali suprotna mišljenja.

Ruska, hrvatskosrpska, poljska i češka jezična sredina posvećivale su ovom pitanju više prostora nego ostale jezične sredine. Međutim, gotovo svi lingvisti, koji su se dotakli ovog problema, prilazili su istome, a da nisu povlačili i paralelu zajedničku svim slavenskim jezicima, iako je ona očigledna.

Uz kritički osvrt na dosadašnje pristupe ovom spornom pitanju, u članku se iznosi i mišljenje potkrepljeno vlastitim istraživanjem i zapažanjem autora. Naime, dolazi se do zaključka da radnja perfektivnog prezenta u slavenskim jezicima ne može biti fiksirana za vremenski plan sadašnjosti. Razlog, zbog kojeg se perfektivni prezent ne može upotrijebiti u značenju sadašnjosti, jest taj što značenje cjelovitosti svršenoga vida dolazi u konflikt s kontekstualnom okolinom, pa makar ta okolina zahvaćala (između ostalog) i trenutak govora, kao što je, na primjer, slučaj s upotrebom ovog glagolskog oblika u negativnim pitanjima ili u slučaju koincidencije.

Takva upotreba perfektivnog prezenta uvjetovana je posebnom situacijom, odnosno kontekstom, a i semantikom samih glagola koji se upotrebljavaju. Radnja perfektivnog prezenta u tim slučajevima je vremenski neodređena i modalna; ako je kontekst takav da može dopustiti upotrebu ovog glagolskog oblika, onda redovito dolazi do posebne napetosti i ekspresivnosti, odnosno ispoljavaju se razna modalna značenja.

Stavljajući uz ovaj naslov znak pitanja, mi se istovremeno ograđujemo od potvrdnog, odnosno odričnog odgovora kad je riječ o mogućnosti takve upotrebe perfektivnog prezenta. Drugim riječima, mi ćemo pokušati iznijeti i potkrijepiti određene *pro et contra* o ovom problemu, kako bismo došli do pravovaljanog odgovora.

O nemogućnosti upotrebe perfektivnog prezenta (u daljnjem tekstu perf. prez.) u značenju sadašnjosti¹ još je F. Miklosič govorio u svo-

¹ Ovdje mislimo na sadašnjost za koju su već odavno uvriježeni termini »prava«, »aktualna«. Mi sadašnjost ne dijelimo na »pravu« i »nepravu«, jer smatramo da ne postoje dvije sadašnjosti, već samo je d n a ; ono što se često naziva nepravom sadašnjošću mi nazivamo sveltremenošću ili vremenski neodređenom radnjom.

joj komparativnoj gramatici slavenskih jezika.² Tako na pitanje *Što sada radiš?* možemo odgovoriti samo imperfektivnim prezentom (u daljnjem tekstu imperf. prez.), što znači da sadašnjost ne ide sa svršenim vidom. Poslije Miklosicha ovo pitanje služilo je kao »prezentska proba«, tj. kao opća vidska proba za utvrđivanje imperfektivnosti/perfektivnosti.³ Većina lingvista prihvatila je ovo Miklosichevo pravilo kao jedan od osnovnih zakona u teoriji slavenskog glagolskog vida.⁴

Dakle, glagolska radnja svršenog vida ne može biti ostvarena u trenutku govora.

Medutim, ovoga pravila ne drže se svi lingvisti. Tako u hrvatsko-srpskoj lingvističkoj sredini T. Maretić u svom prvom izdanju *Gramatike i stilistike*⁵ govori o upotrebi perf. prez. u značenju sadašnjosti. Naime, radi se o negativnim pitanjima tipa *Zašto ne pregorite štetu?* ili *Zašto ne udeš?* Ali u svom drugom izdanju (na koje je dugo trebalo čekati) *Gramatike i stilistike* Maretić mijenja dotadašnje mišljenje i prihvaća mišljenje A. Musića⁶ — da je značenje takve

² Isp. F. Miklosich, 1926, str. 274—275, gdje autor izrijeком kaže: »Auf die Frage: was machst du? kann demnach nur mit einem Verbum imperfectivum geantwortet werden (...)«. — O nemogućnosti upotrebe ovog glagolskog oblika u značenju sadašnjosti govorili su (u istom smislu kao i Miklosich, samo prije nego on i ne toliko teoretski razrađeno) također i J. Koptari i Vuk S. Karadžić; isp. između ostaloga: R. I' Ermit, 1987, str. 27—29.

³ Isp. M. Gojmerac, 1980, str. 69. — O vidskim probama drugačijega tipa vid. u: M. Kravar, 1978; isp. također M. Kravar, 1980, str. 14—15.

⁴ Isp. E. Koschmieder, 1929, str. 34—35; isp. također E. Košmieder, 1962, str. 126—129, gdje autor još jednom ističe da se na pitanje »Što to radiš?« ne može odgovoriti glagolom svršenoga vida i da se upravo u tome vidi suštinska veza kategorija vida i vremena (str. 127); prema tome, »otvet na vopros 'čto eto ty delaješ?' oboznačae, čto v moment reči my nahodimsja v processe osuščestvlenija dejstvija, vyražаемого dannym glagolom. My konstatiruem, sledovatel'no, čto tol'ko čto byli i v dal'nejšem ešče budem im zanjaty. Takim obrazom, v dannom slučae 1) fakt, o kotorom idet reč' javljaetsja aktual'nym, konkretno proishodjaščim, a ne abstraktnym, 2) on osuščestvljaetsja imenno v moment reči, i imenno eto my dolžny vyrazit'« (str. 129). — Isp. još Ju. S. Maslov, 1959, str. 239—240. — F. Kopečnyj se u svojim radovima drži, u osnovi, ovog pravila, osim jednog slučaja upotrebe perf. prez. (o čemu će još biti riječi u toku našega rada); isp. F. Kopečnyj, 1962a, str. 204; isp. za ovo I. Poldauf, 1964, str. 50, gdje autor upućuje prigovor Kopečnom da nije dosljedan svojim polaznim principima u proučavanju vida i vremena, jer »známý problém, proč ne lze dokonavým prézentem vyjádrit' 'aktuální přítomnost' (co v okamžiku promluvy probíhá), řeší Kopečnyj tradiční planimetrickou metaforou (...)«. — I jugoslavenski lingvisti mahom su prihvatili »Pravilo«; isp. D. Grubor, 1953, str. 147; A. Musić (1913, str. 27) uzima ovo »Miklosichevo pravilo« kao polaznu osnovu; i A. Belić (1941, str. 362) u svojoj teoriji »indikativa« i »relativa« uzima ovo pravilo kao veoma važnu polaznu osnovu: »Prvo pravilo za slovenski glagolski vid i jeste da se perfektivni glagoli ne mogu upotrebljavati u prezentu, već samo imperfektivni«; isp. za ovo još na drugom mjestu kod istog autora (A. Belić, 1973, str. 126).

⁵ Isp. T. Maretić, 1899, str. 583.

⁶ Isp. T. Maretić, 1931, str. 516; isp. za ovo i A. Musić (1913, str. 27—34), gdje autor pokazuje da se u ovom slučaju (perf. prez. u neg. pitanjima) ra-

upotrebe perf. prez. voluntativno. I J. Florschütz u svojoj gramatici, kao i ranije Maretić, u ovom tipu upotrebe perf. prez. vidi značenje sadašnjosti.⁷ U novije vrijeme također možemo naići na mišljenja da perf. prez. u negativnim pitanjima ima značenje sadašnjosti. O takvom značenju perf. prez. govori se u (našoj lingvističkoj javnosti dobro poznatoj) gramatici trojice autora.⁸ Pisci te gramatike zanemarili su već prihvaćena u serbokroatistici lingvistička istraživanja o tom pitanju, koja jasno pokazuju da se u ovom slučaju ne radi o sadašnjosti, već o nečemu drugom.⁹ Za isti tip upotrebe perf. prez. u bugarskom jeziku (*Zašto ne zapalite električstvo?*) i I. K. Bunina tvrdi da ima značenje sadašnjosti, tj. da se glagolska radnja u ovom slučaju događa u »trenutku govora«.¹⁰

Zašto takva upotreba nema značenje sadašnjosti najbolje je objasnio u svom, već spomenutom, radu A. Musić.¹¹ Naime, perf. prez. u negativnim pitanjima nema značenje sadašnjosti, jer se glagolska radnja ne vrši u ono vrijeme kad se pitanje izriče, odnosno ne vrši se ni u jednoj prilici ili se uopće ne vrši zato što je samo pitanje apstraktna rečenica (s konkretnim subjektom), a osim toga glagolska radnja zavisi od volje subjekta, zbog čega takav prezent dobija sekundarno značenje spremnosti/nesprennosti subjekta da vrši glagolsku radnju.¹² Mišljenje da perf. prez. u negativnim pitanjima nema značenje »prave« sadašnjosti, već da ima značenje »neprave« sadašnjosti (odnosno modalno značenje) prihvatili su i razradili i A. Belić¹³ i M. Stevanović.¹⁴

di o modalnom značenju perf. prez. — Još prije Musića na značenje neprave sadašnjosti perf. prez. u negativnim pitanjima upozorio je Đ. Grubor (1909, str. 122); isp. također Đ. Grubor, 1953, str. 125—126, gdje autor izrijekom kaže: »Neg. pitanje kazuje da je mogućnost izvršenja sadašnja, još nije prošla, ali samo izvršenje nije i ne može biti sadašnje«.

⁷ Isp. J. Florschütz, 1907, str. 240; valja pretpostaviti da Florschütz ovaj slučaj upotrebe perf. prez. preuzima od Maretića, čija je *Gramatika i stilistika* u to vrijeme već poznata, kao i njegove srednjoškolske gramatike.

⁸ Isp. I. Brabec, M. Hraste, S. Živković, 1965, str. 242; i ova gramatika je, u načelu, prihvatila »Miklosičevo pravilo« (v. str. 112 ove gramatike). — I F. Kopečny (1962, str. 235) se kritički osvrće na mišljenje o pravoj sadašnjosti perf. prez. u negativnim pitanjima koje je iznijeto u ovoj gramatici, pa smatra da kod policanja nekoga tko se koleba da izvrši neku radnju ne može biti prave sadašnjosti. — Isp. B. Tošović, 1988, str. 299, gdje autor dopušta mogućnost slične upotrebe perf. prez. (u značenju sadašnjosti).

⁹ Ovdje mislimo, prije svega, na navedenu *Recenziju* Đ. Grubora, na već citirani istraživački rad A. Musića (1913), na izmijenjeno mišljenje T. Maretića (1931) o tom pitanju.

¹⁰ Isp. I. K. Bunina, 1959, str. 157.

¹¹ Vid. bilj. 416.

¹² Vid. A. Musić, 1913, str. 33.

¹³ Isp. A. Belić, 1973, str. 131—132.

¹⁴ Isp. M. Stevanović, 1969, str. 568—569.

Ovakva upotreba perf. prez. proučavana je i u ruskom jeziku. Tako A. V. Bondarko i O. P. Rassudova vide u ovoj upotrebi slična modalna značenja koja vidi i A. Musić u hrvatskosrpskom jeziku.¹⁵

Upotreba perf. prez. u negativnim pitanjima, kao veoma frekventna pojava u slavenskim jezicima, odlikuje se svojom naročito višeslojnom modalnošću. Radnja perf. prez. ovdje je svevremenska, apstraktna i njegovo (iz)vršenje zavisi od volje ili želje, odnosno spremnosti/nеспremnosti subjekta; prema tome takva radnja ima *voluntativno* značenje.¹⁶ Istovremeno su ova pitanja *kauzalna*, jer se pita za uzrok subjektivog nevršenja radnje. Ona su i neka vrsta zahtjeva, jer se u pitanju naslućuje da je (iz)vršenje radnje poželjno,¹⁷ odnosno izražen je poticaj da se neka radnja izvrši; u tom slučaju možemo govoriti o *apelativnom* značenju perf. prez.

Ova upotreba perf. prez. ima, prije svega, komunikativnu funkciju, zbog čega redovito dolazi u dijalozima, odnosno u situacijama u kojima (dakle, u trenutku govora) subjekt, kojemu se pitanje postavlja, nikad ne vrši radnju. Iako ovakva negativna pitanja, u pravilu, traže odgovor (kao u gore navedenim pitanjima), isti se ponekad ne očekuju, kao što je slučaj u sljedećem primjeru:

Veđ' naši granicu nakonec perešli... Bože, sčast'e kakoe!... I čto že moj — to ničego ne napíšeť? (Viktor Koneckij, Ešče o vojne).

Ako bismo perf. prez. u negativnim pitanjima zamijenili imperf. prezentom, osnovni smisao pitanja ne bi se izmijenio, ali bi izostale određene modalne nijanse, koje su »posljedica« svršenoga vida.¹⁸

Nije samo pitanje perf. prez. u negativnim pitanjima izazvalo sporna mišljenja i niz rasprava. Također bi se za neke primjere upotrebe perf. prez. u slovenskom jeziku moglo reći da imaju značenje sadašnjosti, kao što su slučajevi upotrebe koje navodi A. Musić (*S seboj p o v a b i m druge vas junake* i sl.). Za ovakvu upotrebu perf. prez. Musić kaže da vrijeme njegove radnje ne pada u *užu* sadašnjost (u koju pada vrijeme radnje imperf. prez.), već u *širu*, koja obuhvaća i »neko vrijeme i prije i poslije onoga, u koje onaj, koji govori, baš govori, a koliko vremena zahvaća, odlučuje on sam«.¹⁹ Za ovakvu upotrebu perf. prez.

¹⁵ Isp. A. V. Bondarko, 1971, str. 110—111; O. P. Rassudova, 1984, str. 123—124.

¹⁶ Ovdje, prije svega, mislimo na pitanja čija je modalnost i kontekstualnost ista ili slična u svim slavenskim jezicima, kao npr. *Počemu ne prideš?* / *Dlaczego nie przyjdiesz?* / *Proč nepřijdeš?* / *Zakaj ne prideš?* / *Zašto ne dođeš?* / *Zašto ne dojdeš?* i sl. — Ovdje su upotreba i značenje perf. prez. najvećim dijelom određeni posebnim leksičkim sredstvom (prilogom *zašto*); zamijenimo li ovaj prilog bilo kojim drugim prilogom, česticom ili nekim drugim leksičkim sredstvom, nećemo dobiti gornje značenje, pa čak ni približno (isp. *Razve vy ne zajedete k nam?* / *Zar nečete svratiti k nama?*).

¹⁷ Isp. A. Musić, 1913, str. 31—32; isp. također M. Ličen, 1981, str. 268; isp. i O. P. Rassudova, 1984, str. 123—124.

¹⁸ Isp. A. V. Bondarko, 1971, str. 111.

¹⁹ A. Musić, 1935, str. 169; usp. sličnu upotrebu takvog (»efektivnog«) perf. prez. u slovenskom jeziku na str. 55 našega članka. — Upotrebu i značenje

u slovenskom jeziku (*Tuka vam nekaj prinesem*) F. Kopečnŷ, iako se u načelu slaže s »pravilom« da se u sadašnjosti upotrebljava samo prezent imperfektivnih glagola, tvrdi da ima značenje sadašnjosti.²⁰ Ne samo u slovenskom već i u češkom jeziku, ovaj lingvist nalazi da perf. prez. ima značenje sadašnjosti, kao u sljedećem primjeru: *Ale n a d ř u se tad y s tou zahrádkou už od rana, a pořá d s tím nemohu být hotov*. Kako ovakav perf. prez. može biti odgovor na pitanje *Što sada radiš?*, isti ima značenje sadašnjosti, ističe Kopečnŷ; on ovu pojavu u češkom jeziku objašnjava naročitim leksičkim karakterom glagola koji mogu imati ovakvu upotrebu.²¹ Ako radnja u navedenom primjeru i protiče u trenutku govora, ona, po našem mišljenju, nema značenje sadašnjosti, jer pada u vrijeme i prije (»už od rana«) i poslije (»pořá d s tím nemohu být hotov«) trenutka govora.

Još su neki slučajevi upotrebe perf. prez. u ruskom jeziku izazvali dileme o pravoj vrijednosti, odnosno značenju ovog glagolskog oblika. Tako A. Pešk o v s k i j u upotrebi perf. prez. tipa: *Posmotrite, čto delaet zajac: to vskočit, to ljažet, to perevernetsja, to podymet uši, to prižmet ih* vidi upotrebu svršenoga vida u značenju sadašnjeg vremena (koje označava ono što se događa u trenutku govora); ovakvo značenje perf. prez., po njemu, obavezno mora biti podržano »pravom« sadašnjošću koja ima nesvršeni vid (»čto delaet zajac«).²²

Ovaj primjer u istom takvom značenju navodi i I. K. Bunina, pokušavajući da dokaže da takvi i slični primjeri upotrebe perf. prez. u ruskom jeziku imaju istu ulogu (iako je njihova upotreba rijetka) kao i upotreba imperf. prez., tj. da se glagolska radnja u ovom slučaju događa u trenutku govora. Razlog za takvo značenje Bunina vidi u tome što se tu radi o kontekstu u kojem se radnje sukcesivno izmjenjuju. U istom smislu ona govori i o upotrebi perf. prez. tipa: *Kak kinetsja, kak pobežit; Vse tiho: volna ne podymetsja, listok ne šelohnet*;

-efektivnog« prezenta drugi slavenski jezici nemaju. To znači da su funkcionalne granice svršenoga vida u slovenskom šire nego u ostalim slavenskim jezicima; po širokoj upotrebi svršenoga vida slovenskom jeziku najbliži je češki jezik.

²⁰ Isp. F. Kopečnŷ (1962, str. 235), gdje autor doslovce govori da ovakva upotreba perf. prez. u slovenskom jeziku ima značenje sadašnjosti: »Jde mi tu o význam skutečné, tzv. aktuální přítomnosti (...)«.

²¹ Vid. F. Kopečnŷ, 1962a, str. 204. — H. Křížková (1958, str. 188) ima suprotno mišljenje i ističe da »(...) užití dokonavého přésentu s významem přésentu aktuálního je vyloučeno, neboť komplexní pojetí děje odporuje významu děje přítomného«; isp. A. Musić, 1902, str. 479 i d.

²² Vid. A. M. Pešk o v s k i j, 1950, str. 110—111. — Ovaj primjer (i slične) prvi u ruskoj lingvističkoj literaturi navodi K. S. Aksakov (1855, str. 10), ali ne kao primjer upotrebe perf. prez. u pravoj sadašnjosti, već kako bi potkrijepio svoje mišljenje da u ruskom (pa i u ostalim slavenskim jezicima) nema vremenskih oblika (jer se isti glagolski oblik često upotrebljava na sva tri vremenska plana), nego da postoje samo svojstva glagolske radnje (»kačestva dejstvija«) koja se suodnose sa sebi odgovarajućim vremenom. Drugim riječima, vremenski karakter glagolske radnje je stvar upotrebe (*op. cit.*, str. 8—20).

*Zovu — ne dozovus', kriču — ne dokričus', ždu — ne do-
ždus'.*²³

Za sličnu upotrebu perf. prez. u ruskom jeziku, odnosno u sjevernoslavenskim jezicima (misli na istočnoslavenske i zapadnoslavenske jezike) američki slavist (makedonist) H. Galton tvrdi, kao i Bunina, da se radi o »pravoj« sadašnjosti; primjere za ovo Galton navodi iz poezije M. Ju. Lermontova. Tako npr. u stihovima iz poeme »Kavkazskij plenik«:

*Kurjat bespečno svoj tabak,
I dym, vyjas', letit nad nimi,
Il' stuknuv šaškami svoimi,
Pesn' gorcev gromko za pojut.*

za perf. prez. u posljednjem stihu (»zapojut«) kaže da ima značenje prave sadašnjosti, jer svršeni vid (perf. prez. koji ne znači, kao obično, buduće vrijeme) svojom upotrebom ne remeti značenje prave sadašnjosti (iako je narušava iznenadnim prekidom — promjenom) koju ima imperf. prez. u ovim stihovima.²⁴

Ako se ova četiri stiha uzmu kao jedan kontekst (a ne odvojeno, kao što to čini Galton kad stavlja dva posljednja stiha u zavisano položaj u odnosu na dva prva), što je činjenica, onda vidimo da upotreba i imperf. i perf. prez. označuje običnu radnju koja se često ponavlja (ponavljala), pa prema tome može imati samo značenje svevremenosti (vremenski neodređene radnje) ili prošlosti. A što je pjesnik upotrijebio perf. prez., to je zbog toga da bi istaknuo iznenadnost pojave (promjene), što se imperf. prezentom ne može izraziti. Dakle, perf. prez. je ovdje iz posebnih, funkcionalno-stilskih razloga, a ne da označi (»pravu«) sadašnjost.

M. Stevanović nalazi sličan primjer upotrebe perf. prez. u hrvatskosrpskom jeziku: *Vidi, vidi... Iskidani oblaci lete, zastru mesec, opet ga otkriju, i zato što oblaci hitaju, čini mi se da mesec juri*, za koji kaže da nema značenje sadašnjosti; jer, radnje se ovdje ponavljaju u vremenu govorenja (neodređen broj puta), zbog čega one imaju značenje relativnog kvalifikativnog prezenta, a ne indikativnog.²⁵

Upotrebu ovog tipa analizira A. V. Bondarko, pa kaže da se u primjeru *Posmotrite, čto delaet zajac: to vstanet, to ljažet na sadašnje vrijeme* (zahvaljujući pretpostavljenoj imperfektivnoj radnji u riječima »posmotrite, čto delaet zajac«) odnosi čitava sveukupnost činova ponavljanja niza radnji, pa se, prema tome, ovdje radi o apstraktnoj sadašnjosti (a ne o konkretnoj, kako kaže Bunina) u kojoj svaki akt radnje nije vremenski određen, kao što je to slučaj s pravom sadašnjošću.²⁶

²³ Vid. I. K. Bunina, 1959, str. 156—157.

²⁴ Vid. H. Galton, 1965, str. 101—110, napose str. 106—109.

²⁵ Vid. M. Stevanović, 1969, str. 574.

²⁶ Vid. A. V. Bondarko, 1971, str. 220—223; isp. također A. V. Bondarko, L. L. Bulanin, 1967, str. 70—72.

U primjerima tipa *Zovu — ne dozovus'*; *Vse tih, volna ne podymetsja*, *listok ne šelohnet* svršeni vid je moguć zato što se na trenutak govora ne odnosi proces realizacije radnje, već ispoljenje nemogućnosti njene realizacije. Prema tome, zaključuje Bondarko, ovdje se radi o modalnoj upotrebi perf. prez., kao jednoj od vrsta neaktualne sadašnjosti.²⁷

Veoma zanimljivu upotrebu perf. prez. imamo u slučajevima kad je izgovorena riječ zapravo sama radnja koju ta riječ označava (zbog čega se čini da je to sadašnjost),²⁸ o čemu je govorio još 30-ih godina ovoga stoljeća E. Koschmieder za poljski jezik. Tako u primjeru: *A teraz poprosze o odprowadzenie mnle do powozu* licu koje govori važno je samo to da ispuni sam čin molbe i to izgovaranjem same riječi (molbe).²⁹ U navedenom primjeru perf. prez. (»poprosze«) ima, osim značenja molbe, i popratno modalno značenje učtivosti. U ruskom jeziku ovakva upotreba perf. prez. također je česta pojava, na primjer: *I, skazju ja vam, Ol'ga Petrovna, byl vaš pokojnyj batjuška krutoj čelovek...*³⁰ Musić ovakva značenja perf. prez. u slovenskom jeziku naziva *efektivnim* prezentom. Tako u primjeru *Jaz ti za gotov p o v e m , per nas žene kraljujejo* radnju vrši sam onaj koji govori, a i glagol je takav da mu radnju može vršiti samo onaj koji govori.³¹

Ovakve slučajeve upotrebe perf. prez. kad se podudaraju riječ i radnja Koschmieder naziva *koincidencijom*.³² Istaknimo da se perf. prez. u ovom značenju (što smo već mogli i primijetiti) redovito upotrebljava u 1. licu, i to od glagola govorenja (*verba dicendi*) u širem smislu te riječi, kako u ruskom (*skazju, poprošu, zameču, pribavlju, povtorju* i sl.), tako i u poljskom (*powiem, poprosze, powtórze, odpowiem* i sl.), i u slovenskom jeziku (*povem, preklíčem, povabim* i sl.). U iskazu ovakvog tipa ne označuje se (ne misli se) da radnja protječe u trenutku govora (kako se na prvi pogled čini), već se označuje (kao u navedenim primjerima) čin volje (odnosno, čin molbe) onoga koji govori, tj. čin koji se ostvaruje samim izgovorom »voljne« (»molidbene«) riječi. Dakle, takav čin nije proces koji se odvija.³³ Ovakva upotreba i značenje perf. prez. su svakako

²⁷ A. V. Bondarko, 1971, str. 221.

²⁸ O ovom značenju perf. prez. govorim na još jednom mjestu (vid. D. Vojvodić, 1988).

²⁹ Vid. E. Košmieder, 1962, str. 135, 163—165.

³⁰ Ovaj primjer posudili smo od A. V. Bondarka (1971, str. 222).

³¹ Vid. A. Musić, 1935, str. 165—172, napose str. 170; isp. J. Toporišič, 1984, str. 327. — Isp. i stariju literaturu o ovome: S. Škrabec, 1903; J. Mencej, 1906.

³² E. Košmieder, 1962, str. 163.

³³ Isp. Košmieder, *op. cit.*; prije Koschmiedera ovo značenje perf. prez. razradio je A. Mazon (1914, str. 132—133) na primjerima upotrebe perf. prez. u ruskom jeziku, koji, između ostalog, kaže: »Cette notion (misli na podudaranje riječi i radnje — D.V.) serait sans doute imperfective si elle n'impliquait que la tendance vers l'acte, mais elle implique la volonté du sujet de réaliser l'acte in-

rezultat kako određene situacije tako i semantike samih glagola koji se upotrebljavaju.³⁴ Kao i u nekim prethodnim slučajevima upotrebe ovoga glagolskog oblika tako je i ovdje obavezan dijaloški kontekst, tj. komunikacijski proces na relaciji govornik — slušalac.

Naročitu pažnju privlače neke upotrebe perf. prez. u ruskom jeziku, koje su, u pravilu, uvjetovane posebnim situacionim kontekstom. Na primjer:

Odni kosti, i kak on polz, ne postignu ja.

(Boris Polevoj, *Povest' o nastojaščem čeloveke*)

Na prvi pogled čini se da se ovdje radnja perf. prez. odnosi na trenutak govora. Ali, nije tako. Naime, kontekst omogućuje da se samo modalno značenje nemogućnosti izvršenja radnje (a ne i sama radnja) odnosi na svevremenost (vremensku neodređenost), pa time i na trenutak govora. Ovdje je, dakle, riječ o vremenski neodređenoj potencijalnoj radnji.

Perf. prez. u ruskom jeziku u posebnim kontekstualnim uvjetima može imati i modalno značenje čuđenja povodom izrečene informacije (činjenice) koja je, u principu, moguća.³⁵ Na primjer:

— *Da vy že vezde pobyvali!*

— *Nu, vezde... sk a ž e š' tože, Galka! Strana naša znaeš' kakaja ogromnaja! No maloš' poezdil, konečno...*

(Adelaida Kotovščikova, *Kto moja mama*)

U ovom primjeru modalno značenje čuđenja prati još jedna modalna nijansa, nijansa poricanja koja u trenutku govora govori o nemogućnosti izrečene činjenice; doslovno bi upotreba perf. prez. u ovom primjeru značila: »Čto ty govoriš'!? Eto že nevozmožno!« Ovdje čak i kontekst, koji slijedi neposredno poslije upotrebe perf. prez., potvrđuje, tj. dopunjuje i negira izrečenu činjenicu kao ostvarenu mogućnost.

Na osnovu pregleda upravo izloženih slučajeva upotrebe perf. prez. u slavenskim jezicima³⁶ i kritičkog osvrta na razne interpretacije upotre-

tégralement, et par là elle est perfective; au reste les paroles ou le geste qui accompagnent le verbe, réalisant souvent à la même minute l'action verbale, ne sauraient laisser de doute sur la fermeté de décision et la promptitude d'exécution du sujet. — Slično Mazonu na ovo značenje perf. prez. gleda i V. V. Vinogradov (1872, str. 453); isp. također: N. S. Pospelov, 1955, str. 232; A. V. Bondarko, 1971, str. 222; R. Rathmayr, 1976, str. 107.

³⁴ Isp. I. G. Miloslavskij, 1981, str. 216; isp. također M. Kravar, 1980, str. 14 i d.

³⁵ Više o ovom značenju perf. prez. u ruskom jeziku vid. u A. V. Bondarko, 1971, str. 110. — Za ovakvu upotrebu perf. prez. karakterističan je dijalog, u kojem posebnu ulogu ima intonacija (uzvik).

³⁶ Ako bismo ovom (selektivnom) pregledu, u kojem su zastupljene sve tri grupe slavenskih jezika (istočna — ruski; zapadna — poljski i češki; južna — hrvatskosrpski, slovenski i bugarski), dodali i sličan pregled upotrebe perf. prez. u ostalih pet (živih) slavenskih jezika (ukrajinski, bjeloruski, slovački, lužič-

be ovog glagolskog oblika, možemo zaključiti da radnja perf. prez. u ovakvim upotrebama nije fiksirana samo za jedan vremenski plan. Dakle, vremensko značenje radnje je neodređeno, svezvremensko,³⁷ odnosno perf. prez. u ovim slučajevima ne označuje (iz)vršenje glagolske radnje, već njenu »(iz)vršljivost«.³⁸

Također možemo zaključiti da su ovakve upotrebe perf. prez. uvjetovane posebnom situacijom, odnosno kontekstom. Prema tome, situacija-kontekst u ovim slučajevima određuje da li će ovaj glagolski oblik biti upotrebljen ili ne.

Razlog, zbog kojeg se perf. prez. ne može uvijek (ili barem ne tako često kao imperf. prez., koji se u ovim i još nekim slučajevima upotrebljava naporedo s perf. prez.) upotrijebiti u slavenskim jezicima, jest taj što značenje cjelovitosti svršenoga vida dolazi u konflikt s kontekstualnom okolinom, koja u ovim slučajevima upotrebe zahvaća, između ostaloga, i trenutak govora (zbog čega se upravo često i čini da je riječ o sadašnjosti, a ne o nekom drugom značenju ovog glagolskog oblika).

Ako je upotreba perf. prez. moguća (ako je kontekst takav da je može dopustiti), onda redovito dolazi do posebne napetosti, ekspresivnosti, slikovitosti, odnosno dolaze do izražaja razna modalna značenja.

Dovoljno je uzeti u obzir samo tri stvari: 1) »Miklosichevo pravilo«; 2) Musičevo istraživanje o perf. prez. u negativnim pitanjima; 3) Bondarkovu analizu diskutabilnih upotreba perf. prez., pa da zaključimo: perfektivni prezent ne upotrebljava se u značenju sadašnjosti (tj. u značenju vremenski određene sadašnjosti) — ni u ruskom ni u hrvatskosrpskom, pa ni u ostalim slavenskim jezicima. Ovakav zaključak pokušali smo ovdje argumentirano obrazložiti i potkrijepiti kritičkim osvrtom i vlastitom interpretacijom ove, po mnogima ne samo diskutabilne već i kontradiktorne, upotrebe perf. prez.

kosrpski, makedonski), onda ne bismo dobili nešto što je bitno i novo, a što već nije rečeno u toku ovoga rada. — Isp., između ostaloga, sljedeća gramatička izdanja: za *ukrajinski* — I. R. Vihovanec', K. G. Gorodens'ka, A. P. Griščenko, 1982; za *bjeloruski* — T. P. Lomtev, 1950; za *slovački* — E. Pauliny, J. Ružička, J. Štolc, 1968. i A. V. Isačenko, 1980; za *lužičko-srpski* — P. Wowčerok, 1955. i M. I. Ermakova, 1973; za *makedonski* — B. Koneski, 1981.

³⁷ Ovakva i slična svezvremenska značenja perf. prez. neki istraživači jezika nazivaju »atemporalnim«, »bezvremenskim«, »vanvremenskim«; isp. A. Musić, 1892, str. 4; V. V. Vinogradov, 1972, str. 453; R. Rathmayr, 1976, str. 68—80; E. V. Petrušina, 1978, str. 129—131; M. Kravar, 1979, str. 25 i d. — Mi smatramo da izvan vremenskih granica ne može funkcionirati nijedan glagolski oblik, a naročito ne na nivou sintakse (isp. N. S. Pospelov, 1955, str. 235); mislim da bi ovdje, umjesto termina »svezvremenski«, bio prikladan i termin »virtualni«, termin koji koristi M. Kravar u nekim svojim radovima (vid. M. Kravar, 1972, str. 84 i d.; M. Kravar, 1984, str. 11 i d.), ili termin »politemporalni«, koji koristi M. Šeljakin (vid. M. A. Scheljakin, 1969, str. 108 i d.).

³⁸ Isp. A. Belić, 1941, str. 385.

Smještajući (u naslovu ovoga članka) perf. prez. tamo gdje mu nije mjesto — u sadašnjost — mi smo mu istovremeno odredili negativno obilježje: nemogućnost upotrebe na ovom vremenskom planu; a cilj nam je bio da opravdamo njegovu svevremensku i modalnu upotrebu, u okviru kojih on slobodno funkcionira, o čemu ćemo, nadamo se, imati prilike da nešto više kažemo na drugom mjestu.

Literatura

- Aksakov, K. S. 1855. *O ruskih glagolah*, Moskva.
- Belić, A. 1941. *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*, Beograd: Posebna izdanja SKA, knj. CXXXIV.
- 1973. *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Knj. II, sv. 2: *Reči s konjugacijom*, Beograd: Naučna knjiga.
- Bondarko, A. V. 1971. *Vid i vremena ruskog glagola: Značenje i upotrebljenje*, Moskva: Prosvešćenje.
- Bondarko, A. V. — Bulanin, L. L. 1967. *Ruskij glagol*, Leningrad: Prosvešćenje.
- Brabec, I. — Hraste, M. — Živković, S. *1965. *Gramatika hrvatsko-srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Bunina, I. K. 1959. *Sistema vremen staroslavjanskog glagola*, Moskva: Izdatel'stvo AN SSSR.
- Ermakova, M. I. 1973. *Očerk grammatiki verhnelužickogo jazyka: Morfologija*, Moskva.
- Florschütz, J. *1907. *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*, Zagreb: Tisak i naklada Kr. hrv. — slav. — dalm. zemaljske vlade.
- Galton, H. 1965. »Glagolskiot vid vo ruskiot jazik i negovata vrška so izrazot na idnoto vreme«, *Makedonski jazik*, XVI, str. 101—110.
- Gojmerac, M. 1980. *Glagolski vid u hrvatskom ili srpskom i njemačkom jeziku*, Zagreb: Doktorska disertacija.
- Grubor, Đ. 1909. *Recenzija Hrvatske ili srpske grammatike za srednje škole od kr. univerz. prof. dra. T. Maretića*, Zagreb.
- 1953. »Aspektna značenja«, *Rad JAZU*, knj. 293 i 295.
- Išačenko, A. V. 1960. *Grammatičeskij stroj ruskogo jazyka v sopostavlenii s slovackim: Morfologija*, č. II. Bratislava.
- Koneski, B. *1981. *Gramatika na makedonskiot literaturni jazik*, del I i II. Izbrani dela vo sedum knigi, kniga šesta. Skopje: Kultura.
- Kopečný, F. 1962. »Ke vzniku futurálního významu dokonavého prezentu«, *Acta Universitatis Carolinae, Philologica* 3, *Slavica Pragensia*, IV, p. 233—239.
- Kopečný, F. 1962a. »Iz knižky 'Osnovy češského syntaksisa' — u: *Voprosy glagol'nogo vida*, Moskva: Izd. inostr. lit., str. 197—210 (= F. Kopečný, *Základy české skladby*, Praha, 1958).
- Koschmieder, E. 1929. *Zeitbezug und Sprache: Ein Beitrag zur Aspekt- und Tempusfrage*, Leipzig u. Berlin: Teubner.
- Košmider, E. 1962. »Očerk nauki o vidah pol'skogo glagola: Opyt sinteza« — u: *Voprosy glagol'nogo vida*. Moskva: Izd. inostr. lit., str. 105—167 (= E. Koschmieder, *Nauka o aspektach časovnika pol'skogo w zarysie: Próba syntezy*, Wilno, 1934).
- Kravar, M. 1972. »Opposizioni sintattiche sul piano del tempo virtuale«, *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists* (Bologna—Florence, Aug. 28 — sept. 2), I, p. 841—850.

- 1978. »Verbal Aspect and Relative time: The when — Clause Test«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 17 (1977/1978), str. 149—163.
- 1979. »August Musić kao istraživač glagolske sintakse hrvatsko-srpskoga jezika«, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 9, str. 21—33.
- 1980. »Neke suvremene dileme oko glagolskoga vida (Na građi hrvatsko-srpskoga jezika)«, *Jugoslovenski seminar za strane slaviste*, 31, str. 5—17.
- 1984. »Modalna tipologija hipotetičkoga perioda u hrvatsko-srpskom jeziku«, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 14, str. 11—20.
- Křížková, H. 1958. »K problematice aktuálního a neaktuálního užití časových a vidových forem v češtině a v ruštině«, *Československá rusistika*, 4, str. 185—200.
- L'Ermit, R. 1987. »Vuk Karadžić i glagolski vid« (prijevod s francuskog), *Putevi*, knj. XXXVIII, str. 25—30.
- Ličen, M. 1981. »Pitanja kao govorni činovi i njihova realizacija u srpskohrvatskom i nemačkom«, *Godišnjak Saveza društava za primijenjenu lingvističku Jugoslavije* 4—5 (1980—1981), str. 265—269.
- Lomtev, T. P. 1950. *Grammatika beloruskogo jazyka*, Moskva.
- Maretić, T. 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: L. Hartman.
- 1931. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Naklada Jug. nakl. D. D., »Obnova«.
- Maslov, Ju. S. 1959. »Glagol'nyj vid v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke: Značenje i upotreblenie« — u: *Voprosy grammatiki bolgarskogo literaturnogo jazyka*, Moskva, str. 157—312.
- Mazon, A. 1914. *Emplois des aspects du verbe russe*, Paris.
- Mencej, J. 1906. »Zur Präsenfrage perfektiver Verba im Slovenischen (Praesens effectivum)«, *Archiv für slavische Philologie* 28, S. 40-51.
- Miklosich, F. 1926. *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*: IV. Band, *Syntax*, Heidelberg.
- Miloslavskij, I. G. 1981. *Morfologičeskie kategorii sovremennogo russkogo jazyka*, Moskva: Prosvetšenie.
- Musić, A. 1892. »Gnomički aorist u grčkom i hrvatskom jeziku«, *Rad JAZU*, knj. 112, str. 1—40.
- 1902. »Zum Gebrauche des Praesens verbi perf. im Slavischen«, *Archiv für slavische Philologie*, 24, S. 479—514.
- 1913. »Značenje perfektivnoga prezenta u negativnim pitanjima u hrvatskom ili srpskom jeziku«, *Južnoslovenski filolog*, I, str. 27—34.
- 1935. »Slovenski efektivni prezenat«, *Rad JAZU*, knj. 253, str. 165—180.
- Pauliny, E. — Ružička, J. — Štolc, J. 1968. *Slovenská gramatika*, Bratislava.
- Peškovskij, A. M. 1956. *Russkij sintaksis v naučnom osveščennii*, Moskva: Učpedgiz.
- Petruhinina, E. V. 1978. *Funkcionirovanie prezentnyh form glagolov soveršenogo i nesoveršenogo vida v češskom jazyke v sravnennii s russkim*, Moskva: Diss. kand. filol. nauk.
- Poldauf, I. 1964. »Souhrnný pohled na vid v nové češtině«, *Slovo a slovesnost*, 1, str. 46—56.
- Pospelov, N. S. 1955. »Prjamoje i otnositel'noje upotreblenie form nastojaščego i buduščego vremeni glagola v sovremennom russkom jazyke« — u: *Issledovanija po grammatike russkogo literaturnogo jazyka*, Sbornik statej. Moskva: Izdatel'stvo AN SSSR, str. 206—246.
- Rassudova, O. P. 1984. *Aspectual Usage in Modern Russian*, Moscow: Russky Jazyk.
- Rathmayr, R. 1976. *Die perfektive Präsenform im Russischen: Eine multilateral-kontrastive Funktionsanalyse der russischen Form anhand ihrer französischen und deutschen Entsprechungen*, Wien.

- Scheljakin, M. A. 1969. »Der Gebrauch der Aspekt — und Tempusformen des Indikativs in der russischen Sprache: Versuch einer algorithmischen Beschreibung«, *Fremdsprachenunterricht*, 13, S. 108—120.
- Stevanović, M. 1969. *Savremeni srpskohrvatski jezik II: Sintaksa*, Beograd: Naučna knjiga.
- Škrabec, S. 1903. »Zum Gebrauche der Verba perfectiva und imperfectiva im Slovenischen«, *Archiv für slavische Philologie*, 25, S. 554—564.
- Toporišić, J. 1984. *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja.
- Tošović, B. 1988. *Ruska gramatika u poredenju sa srpskohrvatskom*, Sarajevo: Svjetlost.
- Vihovanec', I. R. — Gorodens'ka, K. G. — Griščenko, A. P. 1982. *Gramatika ukraïns'koï movi*, Kiev.
- Vinogradov, V. V. 1972. *Russkij jazyk: Grammatičeskoe učenie o slove*, Moskva: Vysšaja škola.
- Vojvodić, D. 1988. »Dva modal'nyh značenija perfektivnogo prezenta v ruskom jazyke i ih ekvivalenty v serbskohorvatskom jazyke« — u: *Sarajevski slavistički dani*, 4 (u tisku).
- Wowčerck, P. 1955. *Kurzgefasste obersorbische Grammatik: Phonetik und Morphologie*, Berlin.

Dočil Vojvodić: THE USE OF THE PERFECTIVE PRESENT MEANING PRESENT TIME IN RUSSIAN, SERBO-CROATIAN AND IN OTHER SLAVIC LANGUAGES

Summary

Whether or not the Slavic perfective present can mean present time is a question to which a number of linguists has attempted to give an answer (especially after F. Miklosich who asserted that the perfective aspect does not go with present time). Most often the answers that were proposed drew forth divergent reactions.

The Russian, Serbo-Croatian, Polish and Czech speaking regions devoted more space to this question than other languages did. However, almost all linguists who touched upon this problem did so without drawing a parallel common to all Slavic languages, although it is obvious.

Alongside a critical appraisal of the approaches to this problem up to the present date, the author presents his deliberations substantiated by his own research and observations. Namely, he concludes that the action of the perfective present in the Slavic languages cannot be fixed to the present time plan. The reason the perfective present cannot be used with a present meaning is because the perfective aspect's meaning of completeness comes in conflict with the contextual environment, even though that environment may engage (among other things) the moment of speech, which occurs, for instance, when this verbal form is used in negative questions or in the case of coincidence.

Such use of the perfective present is conditioned by a distinct situation, namely by the context and the semantics of the used verbs. In these cases the action of the perfective present is modal and undetermined in respect to time; if the context is such that it can permit the use of this verbal form than we regularly have tension and expressiveness, that is, different modal meanings are expressed.